

El Grup Drac

Bàrbara Duran Bordoy

Benvolguts amics i benvolgudes amigues, vull expressar el meu agraïment pel convit de l'Ajuntament de Manacor i la comissió de les VII Jornades d'Estudis Locals a realitzar la lliçó inaugural d'aquesta trobada del 2012. Un reconeixement que també m'arriba, indirectament i d'una manera molt agradable, quan veig que part de les comunicacions presentades provenen d'investigadors joveníssims, alguns dels quals, no fa gaire, eren alumnes meus: aquesta és la collita que els professors no sempre podem recollir, després de sembrar amb cura i a poc a poc.

M'agradaria també subratllar el fet que som la primera dona convidada, sabent ben cert que és fruit de la més pura casualitat. M'ha fet il·lusió perquè significa una petita fita que ens serveix per recordar totes les dones que encara veuen com el seu treball quotidià queda sense reconeixement. Tot plegat és un doble motiu de satisfacció.

El fet és que, malgrat els més de deu anys de trajectòria de les Jornades, és tot un esdeveniment que en els temps que corren es puguin dur a terme. És un esforç que cal agrair a la comissió organitzadora, a la regidoria de Cultura, a tots els que fan possible amb la seva energia que un projecte així pugui seguir endavant. I encara que puguin semblar paraules de cortesia, no ho són: aconseguir aquest maig de 2012, amb notícies més que ombrívoles sobre l'economia del nostre país, ser capaços de reunir-nos per parlar d'història ens permet crear un espai on el coneixement il·lumina, per un moment, el nostre dia a dia. Ara record quan els meus fills em demanaven, de petits, el perquè d'haver d'estudiar història. Jo els responia que estudiem història per aprendre dels errors. Estudiem història per reflexionar. Estudiem història per aprendre el que érem ahir, el que som ara, però sobretot el que podem arribar a ser demà.

Per tenir sempre present, com a ciutadans lliures, allò que un poeta de Ma-

nacor va cantar: “**Siau qui sou**”. Mai tant com ara, el maig de 2012.

Les Jornades, és un fet, han arribat a la seva maduresa. En primer lloc, ja s'alimenten a si mateixes perquè són referència per a estudis posteriors i per a historiadors amb interessos diversos. És evident que s'ha creat un espai de reflexió que ha esdevingut un referent, i les aportacions de Jornades anteriors són consultades per a elaborar nous documents i noves investigacions. S'ha creat, així, un camp d'estudi i una bibliografia al voltant del fet històric a Manacor extraordinàriament interessant.

En segon lloc, han sabut encarar nous reptes derivats de l'era digital i la globalització. Per això, a partir d'ara ja trobareu a internet les aportacions de totes les Jornades anteriors a disposició del públic que les vulgui consultar.

Art i societat: aquest és el títol que encapçala la nostra trobada. És que per ventura podem separar aquests dos conceptes? Des dels inicis, l'art ha estat l'expressió de l'ésser humà, l'expressió d'allò que no podem fer entendre més que donant forma material als nostres pensaments, als nostres sentiments. Però, també, perquè sigui art ha d'incloure l'acte de comunicació: el fet de compartir-lo, de mostrar-lo, de transmetre'l.

Per això, l'art va lligat a la societat des dels seus inicis. Si pensam en les primeres mostres d'art primitiu, podem veure que ritual i art, màgia i transcendència van de la mà. Però també la necessitat de mostrar als *altres* allò que copsam del nostre món i que som capaços de fixar en una imatge, en un so, en un gest que permet compartir el nostre món interior amb els altres individus.

Compartir. Aquesta és la paraula. I emociona pensar que, malgrat els mil·lennis i segles passats, som essencialment els mateixos. Tenim els mateixos lligams com a individus i les mateixes necessitats: el desig de transcendir la nostra essència mateixa fixant-la en obres que produïm i compartim. I, sobretot, el sentiment d'estar connectats per una xarxa que ens protegeix i ens salva de l'aïllament i la soledat.

Record el testimoni d'Eudald Carbonell al capítol “La familia Neardental” del llibre *Las claves del pasado, la llave del futuro*¹. Allà conta com un dels cranis trobats a la Sima de los Huesos pertany a un individu jove que presenta una obturació òssia congènita. És a dir, aquest jove era pràcticament sord quan va morir, però havia arribat a adult en uns moments de la història en què la supervivència dels més dèbils era una aventura, i això només significava una cosa: el grup havia cuidat d'ell fins que havia arribat a adult. Una xarxa protectora li havia permès sobreviure. Malgrat els riscos que aquesta acció comportava per

¹ Vegeu la bibliografia.

a un grup caçador-recol·lector del plistocè, es van assegurar de protegir la vida d'un dels seus membres.

Ja llavors la societat havia demostrat la necessitat d'expressió mitjançant l'art. Per posar un exemple, la producció musical s'ha manifestat com una de les activitats fonamentals de l'ésser humà i és una característica de l'espècie, com el dibuix o la pintura. La conservació de les pintures rupestres del paleolític demostra l'antiguitat de totes aquestes formes d'art i algunes pintures mostren persones dansant... El dibuix és una forma d'abstracció que pot comparar-se amb la formació de conceptes verbals.

I la humanitat ha seguit creant art, malgrat que ara aquest art s'ha globalitzat, i això l'ha fet depenent de l'economia i també de les demandes populars de la societat.

No és la teoria de l'art la finalitat d'aquesta comunicació, però sí que ho és la reflexió al voltant de xarxes invisibles que una societat teixeix per transmetre i comunicar, però sobretot, compartir l'art.

Inicis del Grup Drac

Durant una entrevista realitzada a Martí Binimelis, aquest em parlà de l'existència del Grup Drac i de com aquest grup organitzà diferents esdeveniments culturals, entre ells alguns concerts. L'originalitat i valor de les aportacions que aquest grup va fer al Manacor dels anys seixanta² mereixien un estudi, també tenint en compte que part dels seus integrants formaren part, posteriorment, de l'anomenat grup Dimecres³. Els orígens del grup, cronològicament, són difusos. Sobretot perquè els protagonistes esmenten que eren amics d'abans d'aquell estiu del 66 (el 23 de juliol, exactament) en què s'inaugurà la sala Drac. El fet és que les inquietuds artístiques, l'art, els unien.

De tota manera, l'eix vertebrador sembla que està en la personalitat artística de Miquel Brunet. Tal com conten Llorenç Ginard, Martí Binimelis i Riera Ferrari, Miquel havia format part durant la seva estada a Barcelona de grups

2 Vull agrair especialment les contribucions de Christian Völker (que em deixà generosament tot l'arxiu de son pare, que ell anomena la seva herència), Martí Binimelis, Llorenç Ginard i la seva esposa Maria Ferragut, Joan Riera Ferrari. Totes les seves aportacions han estat precioses per seguir endavant. També les atencions d'Isabel Riera, que ja no puc ni tan sols comptar perquè ella forma part de la nostra butxaca cultural col·lectiva. Gràcies també a l'ajuda inapreciable de Bartomeu Carrió en la correcció lingüística.

3 El grup Dimecres ha estat objecte d'una exposició retrospectiva acompanyada del pertinent estudi, molt documentat, informació que es pot trobar online a <http://elgrupdelsdimecres.blogspot.com.es/>. Vegeu també la bibliografia.

d'artistes que es reunien per compartir experiències. Es veu que ell es va avesar a aquesta dinàmica i a Manacor (potser de manera no totalment conscient) tornà a reproduir-la. Llorenç Ginard defineix Brunet com una personalitat molt discreta: “sabia més de pintura del que pareixia, tenia més contactes del que pareixia, co-neixia més gent del que semblava”. Però el cert és que li agradava molt fer feina en grup.

Recercant en els inicis del grup, cadascú té records lleugerament diferents. M. Binimelis parla que al voltant de la plaça de Sant Jaume s'establí un lloc d'estudi informal sobre formes de pintar, estudis molt moderns sobre composicions i temes molt diferents dels habituals, parant esment sobretot en les estructures. Havien de pintar, per exemple, l'estructura d'un arbre. Ell conta que son pare, que era pagès, havia d'esbrinar si era un ametller, si era jove, si estava podat o no... només amb les línies esbossades al dibuix. Una mica angoixant, tot plegat, però sembla que la moda venia de París i que va ser batiada com a teoria estructuralista. Binimelis diu que, al capdavant, el que va aclarir és que creixien en espiral. D'aquests estudis sobre arbres es passà a l'estudi del cos humà: de dona, d'home. Al Port, a la platja, observant i estudiant, tots semblaven cossos diferents.

Llorenç Ginard recorda que ja es trobava amb Miquel Brunet abans de la formació del grup Drac. Es trobaven a la plaça de ses verdures (plaça de la Constitució) i pintaven els dissabtes i diumenges al matí. S'hi solien afegir Martí Binimelis, Guillem Puerto, Lluís Ortas (militar molt aficionat a l'art) i altres. Acabaven menjant caragols a l'antic bar de Ca Na Pereta devers el migdia. Miquel Brunet havia format part del grup Tago i, com recorden tots, era capaç de pintar conversant, però sense perdre el fil de la seva creació. Les converses eren importants en un moment en què es començava a parlar d'una certa obertura, sobretot en temes de sexe.

M. Brunet i Ll. Ginard acudien també a l'escola d'Arts i Oficis, on hi havia una secció de dibuix al natural. Es matriculaven com a alumnes, per tal de poder tenir accés als models al natural.

El fet de reunir-se i pintar ja era un fet que es començava a conèixer a certs ambients de Manacor. El 16 de març de 1968 el *Perlas y Cuevas* (n. 166) publica un article de Gabriel Barceló (que també formà part del grup, com veurem) sobre cas Moliner (la portada, fins i tot) que explica bé la dinàmica generada entre aquell grup d'artistes.

De tota manera, hem de tornar als orígens pròpiament dits del grup com a Grup Drac i de la Sala Drac. Ginard recorda que la proposta va venir de Joan Riera Ferrari, però no recorda per què. Sembla que Riera Ferrari a un moment

determinat va dir: “Mos hem de posar grup Drac”, i l’endemà ja va arribar amb un esbós de les lletres del grup. Joan Riera sí que recorda que el nom li vingué passejant pel Port, on solia veure la pedra en forma de Drac que hi ha fora de les coves. Va pensar que era un nom més que adient per a un grup que volia ser conegut, i també perquè tenia un cert ressò internacional.

Encara queda un tema per tractar sobre aquests inicis i és el perquè del local: ni més ni menys que el local de la Delegación de Juventudes de Manacor, conegut com l’OJE, que ocupava un local vora el cantó del carrer del General Franco (ara carrer Major) amb la plaça de sa Bassa. És gairebé inversemblant que un grup artístic de caire progressista (almenys ideològicament) pogués ocupar un local *històric*. Però un dels membres fundadors fou Alfons Puerto (Anfós), que estava molt ficat dins el món de la Falange a nivell local i pintava: això va ser un excel·lent contacte, conjuntament amb la bona relació que J. Riera Ferrari tenia amb tothom.

L’explicació pot ser la primera exposició que realitzà Llorenç Ginard al mateix local, la primera de les seves exposicions com a artista plàstic. Cal dir, de tota manera, que l’OJE era una institució que fomentava les relacions a la seva seu amb finalitats socials, per dir-ho d’alguna manera. Els seus campaments a la península, per exemple, permeteren a una generació de manacorins gaudir de colònies d’estiu a l’abast de totes les butxaques. No hi havia una qüestió ideològica en molts dels assistents, sinó que veritablement el local i algun dels serveis que ofería venien molt bé a la ciutadania manacorina àvida de noves experiències. Encara que fos mitjançant la gestió de l’OJE.

Aquesta primera exposició de Ginard, realitzada del 24 de desembre del 1965 al 7 de gener del 1966, permeté conèixer les possibilitats del local. A partir d’aquí, el grup d’amics començà a valorar la possibilitat d’usar el local per a afers artístics, ja que el trobaren molt adequat i amb encant.

Així que, dit i fet, demanaren permís a la Delegación de Juventudes i també obtingueren el vistiplau del llavors batle de Manacor, Jordi Servera. Aquest sempre es mostrà col·laborador i no gaire inquisitiu amb les propostes innovadores.

Un parell de mesos abans de la inauguració, el grup feia feina moltíssimes d’hores i gairebé sense diners ni pressupost. Klaus Völker diu a una de les primeres entrevistes⁴ que l’Ajuntament pagà les despeses de millora del local, que pujaren a 36.000 pessetes. El que segurament no era pagador eren la il·lusió i les ganes del grup d’artistes, que hi dedicaren hores i hores del seu temps personal.

4 *Perlas y Cuevas*, núm. 167, 21 de gener de 1967. “Contais con subvenciones fijas? A excepción de las cuotas de los “Amigos Drac”, con ninguna. –No os dio dinero el Ayuntamiento? –El ayuntamiento pagó el adecentamiento del local. Le costó unas treinta y seis mil pesetas.”

Cal dir que les situacions personals de cadascun d'ells eren diferents. Klaus i Llorenç Ginard feien feina (ja tenien família) amb l'arquitecte Antoni Riera Jaume. Joan Riera Ferrari començà a fer feina llavors com a decorador, mentre que els altres membres disposaven de més o manco temps. Però tots s'aferraren a decorar el local que feren seu: l'esposa de Llorenç Ginard, Maria, recorda com cosiren durant hores arpillera per folrar les parets i pintaren de negre el sostre. Així mateix, dissenyaren uns panells il·luminats per uns focus de ferro i que tenien també uns peus de ferro. La sala, malgrat ser de les JONS, era un lloc ideal per fer exposicions i d'això s'adonaren a partir de l'exposició de Llorenç Ginard que ja hem esmentat. També compraren una xemeneia de ferro a cas Pollet i, a hores d'ara, ningú no pot recordar exactament si la pagaren o no.

Tenim informacions que un dels membres del grup, sense pensar-hi gaire, llevà del portal d'entrada en forma d'arc les paraules *Falange Española Tradicionalista de las Juntas Ofensivas Nacionales Sindicalistas*, és a dir, FET de las JONS. Discretament es va fer saber al grup que les lletres havien de tornar al seu lloc, i així es va fer. No hi havia malícia, sinó una necessitat d'adaptar al gust del grup qualsevol detall.

És estrany que la Guàrdia Civil no es ficàs amb el tema de les reunions, que era una cosa que en aquells temps no es podia fer. L'única explicació possible sembla que és les bones relacions que mantenien amb el batle, Jordi Servera, i el fet que el grup escollís aquest local per dur a terme les seves curolles artístiques. El que potser no tenia permís era el *barret* alternatiu que muntaren, i queda ben clar damunt premsa que es convidava a alguns martinis i begudes els visitants ocasionals.

Començant amb força

El grup, en principi, va quedar constituït per Klaus Völker com a president -proposat per Llorenç Ginard, que entreveia les possibilitats de gestió que seria capaç de dur a terme, i realment fou així. Per la seva formació com a arquitecte, les seves idees clares i el fet de provenir del món fora de Mallorca contribuï enormement que el grup fos conegut més enllà de Son Macià, per dir-ho així. Martí Binimelis va quedar com a vicepresident, Alfons Puerto com a secretari, el tresorer fou Miquel Llull i el càrrec de cap d'exposicions i organització va ser per a Joan Riera Ferrari (que llavors encara vivia entre Barcelona i Manacor). Com a mantenidors del local foren designats Llorenç Ginard i Miquel Brunet. I com a caps de coordinació, Gabriel Sancho i Antoni Riera Fullana (que s'encarregà de les cartes als socis, premsa i textos).

Just la setmana en què s'iniciaren les activitats, el *Perlas y Cuevas* publicà

una entrevista a Alfons Puerto, com a secretari de la *Sala de Arte Drach*, i també en qualitat de director del *Circulo de la OJE*. Anuncia que els projectes no falten i que l'intent és d'oferir una exposició cada mes i un altre acte de caire artístic: conferència o concert. A la pregunta de quin règim econòmic regularà les activitats, contesta que:

[...] se contarà con socios a los que llamamos "Amigos Drach". Su cuota es la siguiente: quinientas pesetas anuales y setecientas cincuenta los matrimonios [...].

Llorenç Ginard realitzà un pòster numerat que es donava als socis per la seva afiliació. El que és més interessant és el fet que no parlaven d'estils o tendències artístiques en concret. Afirmen que eren molt distints quant a gustos (molt personals), que eren diferents i tenien mentalitats diferents políticament, moralment i intel·lectualment. Només l'afició per l'art era comuna. Ginard ho defineix com un intercanvi entre amics, sense ànims de gran profunditat intel·lectual. L'article de cas Moliner reflecteix clarament aquesta relació.

Joan Riera Ferrari considera que aquesta etapa contribuï més a la seva formació que els ensenyaments que rebé a Belles Arts. Sobretot les aportacions de Klaus, a qui considera extraordinàriament format, i l'energia vital de Ginard (expressada sobretot en la seva escultura) li permeteren reflexionar sobre la seva pintura i escultura.

No tenien estatuts, ni permís per fer res, exactament. Emparats per l'OJE (això era tot un avantatge), a la inauguració acudiren les autoritats locals i tam-

AMIGO DRAC N.º

Drac

OCTUBRE 1966

Cartell realitzat per Llorenç Ginard i donat a cada "Amigo Drac" amb el número de soci. Hi apareixen les lletres dissenyades per Joan Riera Ferrari

Programa de mà del concert de Margery Winter

rent en el panorama de les arts a Manacor), encara que el grup ja feia un temps que no actuava com a tal. Però no podem parlar d'una ruptura, sinó senzillament d'un canvi en els contactes quotidians que tenien. Riera Ferrari cita com a desencadenants la tornada de Klaus a Alemanya i també la sortida de Manacor de Gabriel Sancho, i que ell mateix començà a tenir molta feina com a decorador. Hem de tenir en compte que a l'inici del grup es feia feina els vespres gairebé cada dia (diumenges inclosos). Pràcticament durant tot el 1969 ja no apareixen notícies fresques a la premsa local sobre el grup, bona prova que l'energia anava minvant.

Així doncs, s'anuncià la primera exposició del grup Drac a la Sala Drac el 23 de juliol del 1966, i es comptà amb part d'aquest grup i altres artistes que s'hi afegiren per a l'ocasió. Ja abans, el *Perlas y Cuevas* havia parlat de la constitució del grup. Aquest anuncia una col·lectiva amb Mateu Forteza, Llorenç Ginard, Miquel Llull i Miquel Morei (escultura); Ginard, Brunet i Ferrari (dibuix); Andreu Llodrà, Gabriel Barceló, Irene Iribarren, Martí Binimelis, Riera Ferrari, Carme Crespi, Francesc Riera Bonet, Gabriel Sanxo, Miquel Llull, Alfons Puerto, Brunet i Joaquim Torrens (olis). Sembla que hi hagué una espècie de concurs, ja que l'article explica que el primer premi de pintura és declarat desert, el de dibuix és per a Llorenç Ginard i el d'escultura per a Mateu Forteza.

bé de Palma. La crònica als mitjans la definiren com "una de les millors sales d'exposicions de Mallorca i una de les més grans".

Podem datar, doncs, l'existència del grup des de la primera de 1966 (M. Binimelis diu que fins i tot pot ser a final del 65) i el setembre de 1969 (27 de setembre), en què s'inaugurà la sala s'Alicorn. Martí Binimelis diu que aquesta data pot ser considerada ja com la prova de l'acabament de les activitats pròpiament dites del grup (s'Alicorn ocupà un lloc important i dife-

El text de presentació del catàleg va anar a càrrec de Miquel Àngel Riera. Joan Riera Ferrari havia dissenyat les lletres que serien el seu segell d'identitat. El catàleg és complet, presentant a cada artista amb una breu cita que defineix la seva postura davant l'art. Els programes de mà que acompanyarien els concerts i exposicions posteriors estaven fets amb senzillesa i gust, presentant sempre un disseny semblant. Paral·lelament hi hagué una exposició de fotografia, on es premia Riera Ferrari, Florià Perelló, Miquel Tous i Jordi Vidal Oliver.

Dia 15 d'octubre de 1966 s'obre una exposició amb obres de mossèn Bonín, Puerto, Llull, Riera Ferrari, Brunet, Sancho, Binimelis i Ginard. El grup queda constituït oficialment sota la presidència de Klaus Völker.

Dia 12 de novembre s'ofereix l'exposició "Presencia de nuestro tiempo" de Waldren i Jakobson. En principi estava prevista l'exposició sobre W. Waldren i Norman Yanikun. Tots dos pertanyien al grup Es deu des Teix, que es reunia al nord de l'Illa. Waldren era un pintor que treballava amb matèria: arena, plaques de ferro oxidat, hams i diferents objectes trobats. Quitrà, cola i pigments tradicionals on la matèria era la protagonista. Havia nascut el 1924 a Nova York, i el dia 19 ja surt una crònica al *Diario de Mallorca* agraint el gest dels dos artistes. Jacobson substituï Yanikun al darrer moment i l'exposició és anunciada com a "PINTURAS de Ellis Jacobson i ESCULTURA abstracta de William Waldren".

Dia 28 de desembre fa una conferència José Monleón.

Es du a terme també aquest desembre un homenatge al pintor Antonio de Vélez, exposant deu obres seves pertanyents a una col·lecció particular catalana. Antonio de Vélez va néixer el 4 de març del 1908 a Vélez (Màlaga) i fou diplomàtic de carrera, a més de dedicar-se a l'activitat artística.

És una col·lectiva subtitulada "Grupo Drac y Grupo San Jorge". El Grup Sant Jordi, de Barcelona, exhibí dos gravats d'Irene Iribarren, dues felicitacions de Nadal de Javier Figueras, un oli d'Esteban Terrades, un gravat de Gabriel Noguera i un dibuix de Mateu Terrades. Per part del grup Drac s'exhibiren olis de Miquel Brunet, de Binimelis, de Biel Sancho, un de Llorenç Ginard i dos dibuixos i dos olis de J. Riera Ferrari.

Jorge Vidal Oliver, Florià Perelló i Marcos Gelabert obren una exposició de fotografia.

Hi ha una curiosa crònica de Nadal publicada al *Baleares*⁵ que descriu com els membres del grup atenien els visitants i l'ambient que es vivia. Potser sigui en aquest Nadal que Llorenç Ginard i la seva esposa Maria Ferragut recorden que feren postals de Nadal i les venien a sa Bassa per recaptar diners, amb an-

5 De l'arxiu personal de Christian Völker, la data no consta.

gelots de Miquel Brunet venuts per dos cèntims i altres obres dels membres del grup. Podem imaginar el valor actual d'aquestes petites postals.

Dia 21 de gener del 1967 es publicà una entrevista a Klaus Völker al *Perlas y Cuevas*. Afirmava que la ciutat no ha respost gaire bé, que sobretot han rebut suport d'un grup de gent interessada que podríem definir com "els de sempre". I admet que no han vist gaire al batle ni als regidors. Amb l'exposició següent, "Colecciones privadas de Manacor", s'intentarà una tasca de divulgació total. Cita que compten amb setanta-vuit membres amics del Grup Drac, i que tenen la fita d'aconseguir cent amics, cosa que suposaria una certa tranquil·litat econòmica.

Diu textualment, contestant la pregunta de què pretén el grup Drac amb les actuacions previstes:

Interesar al público que habitualmente no se interesa por la pintura. Que suba gente al "Drac", que se hable de esta Sala de Arte, que está abierta a todas las manifestaciones dignas.

Com comenten alguns membres del grup, la idea era acostar per damunt de tot l'art contemporani a la gent de Manacor, que es pogués veure quelcom més del que era habitual en aquella època.

El més divertit de tot, per això, és que també el *Majorca Daily Bulletin* publicà una entrevista a Klaus Völker. Estaven certament admirats que un grup d'artistes mallorquins fos capaç de tirar endavant una iniciativa d'aquestes característiques. El diari ho explica així:

The indigenous movement, unsponsored, unaided, has set up its own gallery and cultural centre indeed create its own cultural life in the heart of Majorca's third biggest town⁶

El 14 de gener del 1967 el *Diario de Mallorca* descriu una exposició formada íntegrament per obres que pertanyen a diverses col·leccions privades de manacorins. Queda clar que és un intent de donar a conèixer quadres de firmes valorades que són propietat de diverses personalitats residents a Manacor.

Els autors de les obres exposades⁷ són:

- Leo Anchóriz: *Niño dormido* (propietat de Rafel Ferrer Massanet).
- Jose Navarro Ferrero: *Bodegón* (d'A. Ferrer).
- Anònim francès: *Nocturn* (d'Antoni Mus).
- Bernareggi: tres dibuixos (de Miquel Ferrer Serra).

6 *Majorca Daily Bulletin*, 26 de gener de 1967.

7 La redacció d'aquest treball conserva els títols i llengua original de publicació, tal com sortiren a catàlegs i articles de premsa.

- Terrassa: *El baño del niño* (de Sebastià Rubí).
- J. Navamina: *Paisaje* (de M. Ferrer).
- Rodríguez S. Clement: *La capea* (d'Antoni Mus).
- Tito Cittadini: *Marina* (de Sebastià Rubí).
- Tito Cittadini: *Paisaje urbano* (de Sebastià Rubí).
- Leo Anchóriz: *Bodegón* (de Joan Riera Ferrari).
- Bernareggi: *Paisaje* (d'Antoni Mus).
- Bril: *Muchacha en el campo* (d'Antoni Mus).
- Cittadini: *El molino* (d'Antoni Mus).
- Cittadini: *Iglesia rural* (de Sebastià Rubí).
- Alexis Macedonski: *Retrato* (de Miquel Brunet).
- Fraver: *Abstracción* (de Rafel Ferrer).
- Miquel A. Colomar: *El picador* (de Rafel Ferrer).
- Fortuny: *Reposos* (de Miquel Àngel Riera).
- Bauzà: *El hombre de la pipa* (de Miquel Àngel Riera).
- Santiago Rusiñol: *Jardín* (d'Antoni Mus).
- Tito Cittadini: *El puig Major* (d'Antoni Mus).
- Miquel Rivera Bagur: *Paisajes* (de Rafel Ferrer).
- Bauzà: *La niña del loro* (de Sebastià Rubí Roig).

Miquel Àngel Riera, en un article signat com a Januar, escriu al *Balears*:

[...] la exposición es, que recordemos ahora, la de más altura que se ha hecho en Manacor desde que tenemos razón [...]⁸

Podem observar que alguns dels quadres exposats pertanyen a pintors argentins molt reconeguts residents a Mallorca (Cittadini, Benareggi) i relacionats amb Pollença, i també a personalitats com Rusiñol o Fortuny.

Durant aquests mesos, alguns rumors de dissolució del grup comencen a aparèixer en premsa. De fet, hi ha articles que parlen de com es poden deixar desaparèixer totes les iniciatives culturals de Manacor: la Capella, les Joventuts musicals... Era evident que les aportacions de determinats grups no acabaven de tenir el suport social que caldria.

No hem pogut datar exactament, tampoc, una vetlada poètica a càrrec dels

8 *Diario de Mallorca* publica també un article referent a aquesta exposició el 14 de gener de 1967.

poetes Jaume Pomar Llambias i Guillem Frontera. Aquesta vetllada fou presentada per Miquel Àngel Riera i es llegiren fragments de diversos llibres: *Tota l'ira dels justos* i *Geografia elemental i altres poemes*", que estaven a punt de ser publicats.

El I Cicle de Cine Amateur

El 19 de febrer de 1967 el *Diario de Mallorca* publica un article sobre el primer Cicle de Cine Amateur, descrit com un cicle nacional. La sala era plena i l'interès col·lectivament compartit. Va ser tot un esdeveniment que quedà registrat a les cròniques del cinema balear⁹. Cal dir que el premi era... un siurell.

Així, el cicle va presentar:

- Dia 16 de febrer: *Ibiza*, de Crestes Pérez Quiñones. *El muñeco y el Toro* i *Hombres de mar*, d'Antoni Riera Nadal.

- Dia 17: *Toledo*, de J. Luis Rodríguez. *Floración*, del mateix Rodríguez, Anfós i Rafel Ferrer. *El papel y ella*, *Pugna* i *Fantasia rodante*, de Jorge Reventós. *Portuaria*, de Manuel Sánchez Garrido.

- Dia 18: *De punta a punta*, d'Orestes Pérez. *La liberación de un hombre duro*, de José Reventós. *Acuarela*, de Manuel Sàncea. *Sa tonada des Batre*, *Fantasia Alhambra*, *Homenaje a Tàpies*, *La sínia* i *Dissabte*, d'Antoni Riera Nadal.

- Dia 19: *Automóviles*, de José Reventós. *Días de noche*, de Joan Riera Ferrari.

Varen obtenir el major nombre de vots *El muñeco y el toro*, *Floración*, *Tonada des batre*, *El papel y ella* i *Acuarela*.

El mateix Rafel Ferrer Massanet publicà una crítica al *Diario de Mallorca* en què exposava la seva opinió: el millor del cicle havia estat *Dissabte*, d'Antoni Riera Nadal, i demanava disculpes pel petit escàndol que organitzà *Floración*. Amb música de Jaume Vadell, fotografia de M. Cristina Puerto, càmera de José Luis i la seva participació, excusa que la cinta no quedàs tan bé com ell hauria desitjat. Una pel·lícula amb clares al·lusions al despertar sexual d'una adolescent no era plat de bon gust en aquella època. De la cinta de Riera Ferrari diu:

[...] es ambicioso en sus proyectos aunque le falta algo de rigor en sus realizaciones [...]. Hay madera en este pinito cinematográfico de nuestro "enfant terrible" y esto es lo verdaderamente importante [...].

Riera Ferrari engrescà amistats seves de Barcelona per participar en aquest cicle de cine amateur, bona prova d'això és la quantitat d'aportacions d'aquella ciutat.

⁹ Vegeu la bibliografia.

Dia 25 de febrer el *Baleares* publica la creació del Club Juvenil Drac OJE, com a conseqüència de la celebració d'aquest primer cicle de cinema. Es veu que un nucli d'entusiastes van constituir una secció juvenil dirigits per Joan Riera Ferrari, que els havia d'impartir ensenyaments de caire cultural.

Més projectes encara

L'activitat del grup continua en un seguit de projectes engrescadors:

- Febrer de 1967: Fa un concert el guitarrista nord-americà Dylan Tod (que Martí Binimelis recorda amb emoció). Dylan Todd era americà, de Kentucky, i residia a Espanya des del 63, vivint la major part del temps a Mallorca (Caimari, Inca i Palma). Va fer un recital amb música per a guitarra i tres cançons del segle XVI. El millor de tot sembla ser un recital de cançons folklòriques americanes de Kentucky (*Black, black, black is the colour*) però acabà amb una esplèndida interpretació del *Vou veri vou*, que Martí encara recorda també. Aquest recital va tenir eco també al *Majorca Daily Bulletin*.

- Març de 1967: Exposició d'Art Sacre. Martí Binimelis no pot creure encara que els deixassin treure les obres d'art de la parròquia. Va ser una exposició realment interessant amb obres religioses. No podem imaginar que una cosa semblant pugui succeir a hores d'ara.

Sèrie de fotografies de l'arxiu personal de Christian Völker. Es pot apreciar la decoració de la sala i diferents personalitats de Manacor, entre elles Klaus Völker, Riera Ferrari i Roser Vallès, esposa de Miquel Àngel Riera

- Abril de 1967: Exposició individual de Miquel Brunet.

- 10 de maig de 1967: Concert de Gabriel Estarellas, que llavors tenia 14 anys. Va tocar obres de Tàrrrega, Galileo, Sor, Bach i Calatayud als locals de l'OJE.

- 13 de maig de 1967: Ritch Miller obre una exposició de dibuixos. Nord-americà nascut a Texas, és descrit com un artista autodidacte plenament incorporat a les darreres tendències de les arts plàstiques. Cal dir que el 10 de maig de 2012 el *Diario de Mallorca*¹⁰ publica un article de Biel Mesquida sobre aquest interessantíssim pintor, que va viure a Santa Maria. Quaranta-cinc anys després, Ritch Miller encara és recordat a Mallorca.

- 25 de maig de 1967: Toca al Saló Fènix Margery Winter, pianista de Missouri que havia estudiat amb Egon Petri i Soulma Strawinsky. Havia fet nombrosos recitals als Estats Units. Aquesta pianista fou entrevistada al *Majorca Daily Bulletin* i, per mor dels contactes de Völker, actuà a Manacor. Bach, Mozart, Brahms i les *Excursions* de Samuel Barber foren el programa. Winter residí un temps a Mallorca, a El Terreno. Va actuar al primer Festival Internacional de Palma, relacionat amb Joventuts Musicals.

- Del 13 al 18 de juny de 1967: Exposició d'olis i dibuixos de Joan Riera Ferrari.

- Desembre de 1967: Betlem de mida natural al Convent. Llorenç Ginard va treballar cares i mans. S'utilitzaren teles i diferents ornaments, fins i tot arbres naturals, per decorar tot el betlem. Va ser un èxit, i també una feinada, pel que conta l'esposa de Ginard, Maria Ferragut Mas.

- Març de 1968: Del 7 al 10 d'aquest mes té lloc el II Cicle de Cine Amateur Nacional, organitzat pel Drac. A *Ultima Hora* s'esmenta que el cicle ha causat més expectativa fora de Manacor que dins la mateixa ciutat, i s'han presentat trenta-cinc pel·lícules. Bona qualitat mitjana i maduresa és la definició d'aquest segon cicle. El jurat va seleccionar sis pel·lícules, que són:

- *De nit*, de Jaume Alberich (Barcelona).

- *El bolso*, d'Agustín Contel (Barcelona).

- *Galaxia*, de Sánchez Borreguera (Múrcia).

- *Happening*, de Riera Ferrari.

- *Un lloro, un moro, un mico i un senyor de Puerto Rico*, d'A. Garriga i J. Baca (Barcelona).

10 *Diario de Mallorca*, Suplement *Bellver*. Dijous 10 de maig del 2012: "Ritch Miller: pintor de poesia".

- *El bosque*, d'A. Bascuas (Barcelona).

Es descriu que el vespre del 10 de març va ser la nit d'Antoni Riera Nadal. A la primera part de la gala foren projectades quatre de les seves pel·lícules: *La sínia*, *Rondalla*, *Los otros*¹¹ i *Manacor 68*. Es tracta d'un petit tribut a la col·laboració que Riera Nadal havia prestat des dels seus inicis al Cicle de Cinema. De les quatre pel·lícules projectades, les tres primeres havien estat premiades al Festival Internacional de Cala d'Or. En total es projectaren 33 pel·lícules, quasi res!

- 18 d'abril de 1968: Exposen a Pollença. La crítica és molt positiva, sobretot pel que fa a les aportacions de Martí Binimelis, que és qualificat així:

“[...] pujante sorpresa que supone la aportación de Martín Binimelis, cuya obra es nada menos que inquietante, bella y convincente. No menos lo es, aunque sí menos sorprendente –por esperada- la obra que aporta el resto de expositores, entre todos los cuales suman un grado de madurez que prestigia a Drac [...]”¹²

Així mateix, Miquel Brunet hi exposà individualment petits olis realitzats en diferents èpoques, i a un article del *Diario de Mallorca* del 6 d'abril de 1968 és definit com el pintor més interessant de Manacor.

- Del 24 al 31 d'agost de 1968: exposen al Centre d'art i cultura de Felanitx, dins les festes de sant Agustí de 1968. Hi exposen Martí Binimelis, Miquel Brunet, Llorenç Ginard, Riera Ferrari, Biel Sancho i Klaus Völker.

- Del 7 al 22 de setembre 1968: Exposició de pintures, dibuixos i escultures al bar Tànit, a Porto Cristo. Hi exposaren Martí Binimelis, M. Brunet, Llorenç Ginard, Riera Ferrari, Biel Sancho i Klaus Völker.

Dia 27 de setembre de 1969, un any després, s'inaugurà la botiga de S'Alicorn. Aquesta data és la que, com hem esmentat, marca la fi oficial del grup com a tal. Ja feia uns mesos que qualsevol notícia sobre el grup Drac s'havia esvaït.

Reflexions finals

No cal dir que Manacor s'hauria perdut un bon grapat d'iniciatives culturals originals sense les aportacions del grup. Passat el temps, ens en queden, sobretot:

- El sentit de grup, d'amistat que els uneix per sobre de diferències estilístiques i ideològiques. L'intercanvi al voltant d'una taula marcava l'espai i

11 El 2001 Alejandro Amenábar (suposam que sense saber-ho) estrena una conegudíssima pel·lícula amb el mateix títol.

12 Crítica publicada al *Baleares* del 18 d'abril de 1968.

el temps.

- Generositat envers la seva comunitat, molta de feina a canvi de difondre art.
- Duen al poble artistes forans i creen una interacció amb elements no coneguts.
- Malgrat la poca comprensió dels coetanis, el Drac permeté portar art contemporani de la màxima qualitat possible a Manacor. Llavors, els pintors que tenien més acceptació per part dels manacorins que s'autodenominaven amants de l'art eren Miquel Llabrés, Antoni Riera Nadal, Antoni Pocoví i Aleix Muntaner, amb una pintura de caire més tradicionalista. Ells intentaren, amb honestedat sobretot, aportar quelcom més: el que s'estava ensuamant, pastant, elaborant, en el món de l'art contemporani.
- Interès per qualsevol manifestació de l'art i de la cultura: conferències, poemes, exposicions, concerts, betlems, art sacre, escultures, pintures...
- Exigència de qualitat envers ells mateixos. Produeixen productes de qualitat, no qualsevol muntatge popular.
- Una manera de fer cultura en el si d'un grup que intercanvia idees, crea sinergies, delega, comparteix... No estan dins el circuits normals de l'art però s'hi incorporen.
- Capacitat de crítica envers l'endoculturalisme, recerca de nous camins intel·lectuals.
- Menys ideologia i més art, més pràctica.
- Recerca i adaptació de nous espais.

Encara que algun membre ho recorda com la "història d'un fracàs", que se sentiren poc compresos i que no arribaren mai als cent socis als quals aspiraven, el recompte de les seves activitats surt així des del 23 de juliol del 1966 al setembre de 1968 (26 mesos):

12 exposicions, entre individuals i col·lectives.

2 exposicions de fotografia.

3 concerts.

1 vetlada poètica.

1 conferència.

2 cicles de cinema amateur.

1 betlem i activitats de Nadal.

- Tota la seva activitat els permeté madurar, créixer... La millor prova d'això

és la trajectòria posterior de bona part dels seus membres: Brunet, Ginard, Riera Ferrari, Binimelis amb s'Alicorn... I fins i tot la projecció posterior a col·lectius com el Grup Dimecres.

Tota aquesta contribució artística partí de l'experiència d'un grup d'amics artistes. L'article del *Majorca Daily Bulletin* titulat "New cultural center in Manacor" ho defineix a la perfecció:

It is fairly evident that all the action is in Manacor.

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ, Catalina; PÉREZ DE MENDIOLA, Josep Antoni (1995). *Cent anys de cinema a les Illes Balears*. Palma: Sa Nostra, Obra Social i Cultural DL.

BRUNET, Miquel [et al.] (2003). *Brunet: Retrospectiva: Temes de Manacor: Torre dels Enagistes*. Palma: Impremta Muro.

FUNDACIÓ PALMA ESPAI D'ART (2011). *Grup Dimecres (1975-1980)*. Palma: Ajuntament de Palma i Ajuntament de Manacor.

LLADÓ, Francisca (2006). *Pintores argentinos en Mallorca (1900-1936)*. Palma: Lleonard Muntaner.

Perlas y Cuevas [Manacor], (gener 1966 - setembre 1969).

VÖLKER, Christian. [Arxiu personal. Conté articles referents a totes les exposicions i activitats del Grup Drac de les revistes *Perlas y Cuevas*, *Balears*, *Diario de Mallorca*]

BIBLIOGRAFIA WEB

Richt Miller [en línia]. <<http://blocs.mesvilaweb.cat/node/view/id/220897>> [Consulta: 17 octubre 2012]

Leo Anchóriz [en línia]. <<http://leoanchoriz.wordpress.com/2010/02/15/un-leopardo-muy-artista/>> [Consulta: 17 octubre 2012]

Grup Dimecres [en línia]. <<http://elgrupdelsdimecres.blogspot.com.es/>> [Consulta: 8 octubre 2012]